

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ДАВНЯ ІСТОРІЯ ТА ОСНОВИ АРХЕОЛОГІЇ

Рівень вищої освіти – **перший (бакалаврський)**
Освітньо-професійна програма: «**Середня освіта (Історія)**»
Спеціальність: **014 (за предметними спеціальностями)**
Спеціалізація: **014.03 Історія**
Галузь знань: **01 Освіта/Педагогіка**

Затверджено на засіданні кафедри
історії України і методики
викладання історії
Протокол № 2 від 1 вересня 2023 р.

м. Івано-Франківськ – 2023

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Давня історія та основи археології
Викладач (-і)	Кочкін Ігор Тарасович
Контактний телефон викладача	Мобільний телефон: 0983182744 Кафедра: (0342) 59-61-87
Е-mail викладача	ihor.kochkin@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очний/заочний
Обсяг дисципліни	3 кредити ЄКТС, 90 год.
Посилання на сайт дистанційного навчання	https://d-learn.pnu.edu.ua/
Консультації	середа 15:00 – 17:00.
2. Анотація до навчальної дисципліни	
<p><u>Предметом</u> вивчення є початковий етап існування людства, який охоплює величезний період часу від появи на Землі людини до становлення ранньокласових суспільств і держав. Давня або ж первісна історія є відносно самостійною складовою всесвітньої історії. Давня історія досліджує найдавніші етапи виникнення та розвитку людства. Вона започатковує вивчення історичного процесу як такого. Давня історія вивчає походження людини, зародження і початковий розвиток її господарської і суспільної діяльності, виникнення і розвиток матеріальної та духовної культури. Звернення до історії первісного суспільства дозволяє пояснити такі явища в цивілізаційному розвитку як політичні, міжетнічні, міжрелігійні, расові проблеми. Дисципліна є нормативною, читається у першому семестрі в обсязі 3 кредитів (за Європейською Кредитно-Трансферною Системою ECTS).</p>	
3. Мета та цілі навчальної дисципліни	
<p><u>Метою</u> вивчення навчальної дисципліни є формування у студентів ґрунтовних знань з початкового періоду людства – від виникнення самої людини і суспільства до створення соціальних інститутів; відтворення конкретних форм розвитку суспільства на початковій стадії.</p> <p><u>Основними цілями</u> вивчення дисципліни є</p> <ul style="list-style-type: none"> • надання здобувачам освіти системних, комплексних знань з проблем періодизації і хронології, термінології первісної історії людства, методики датування; • розвинути навички збору та фіксації історичних матеріалів; • ознайомити студентів ключовими закономірностями та тенденціями загальносвітового історичного процесу в давнину, основними рисами етапів праобщини, ранньо- і пізньопервісної общини, передумовами і шляхами розпаду родового ладу та виникнення приватної власності, держави; • сприяти вихованню у студентів етнічної толерантності, поваги до власних традицій і звичаїв, а також до представників інших етносів. <p>.....</p>	
4. Програмні компетентності та результати навчання	
<p><u>Інтегральна компетентність:</u></p> <p>Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що передбачає застосування теоретичних знань і практичних умінь з наук предметної спеціальності, педагогіки, психології, теорії та методики навчання, потребує інтеграції знань і прийняття рішень у практиці викладання історії в основній (базовій) школі і характеризується</p>	

комплексністю та невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.

Загальні компетентності:

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, а також до використання знань у практичних ситуаціях.

ЗК 2. Знання й повноцінне розуміння предметної області та професійної діяльності.

Фахові компетентності:

ФК 1. Здатність перенесення системи знань із вітчизняної і всесвітньої історії, необхідної для роботи в навчальних закладах загальної середньої освіти, у професійну діяльність.

Предметні компетентності:

ПК 1. Здатність володіти змістом та методологією фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін.

ПК 2. Знання сучасних наукових досліджень з історії України та всесвітньої історії.

ПК 3. Здатність володіти категоріально-понятійним апаратом історичної науки, орієнтуватися в науковій періодизації історії, використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу.

ПК 4. Здатність інтегрувати набуті знання з історичних та інших гуманітарних наук в самостійну систему, виявляти цілісність знань та умінь.

ПК 5. Здатність розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України. Європи та світу, володіти базовими знаннями української та світової культури в контексті готовності майбутніх фахівців до спілкування у мультикультурному середовищі на основі толерантності, діалогу і співробітництва.

ПК 6. Здатність здійснювати критичний аналіз різних джерел інформації та наукового пізнання, використовувати їх у професійній діяльності.

ПК 7. Знання наукових основ історії та методики її навчання, організації процесу пізнання та виховання учнів різних вікових категорій; здатність здійснювати дослідження з історії України, всесвітньої історії, методики навчання історії.

ПК 8. Знання змісту та завдань організації допрофільної підготовки учнів.

ПК 9. Здатність використовувати в професійній діяльності нові підходи до шкільної історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства та процесу євроінтеграції, з метою формування історичної свідомості, національної пам'яті, здійснення громадянсько-патріотичного виховання.

Програмні результати навчання:

РН 1. Відтворювати основні концепції та принципи педагогіки і психології, сучасних освітніх технологій; враховувати в освітньому процесі закономірності розвитку, вікові та інші індивідуальні особливості учнів.

РН 3. Називати і аналізувати методи цілепокладання, планування та проектування процесів навчання і виховання учнів на основі компетентнісного підходу з урахуванням їх освітніх потреб; класифікувати форми, методи і засоби навчання предмету в закладах загальної середньої освіти.

РН 4. Здійснювати добір і застосовувати сучасні освітні технології та методики для формування предметних компетентностей учнів; критично оцінювати результати їх навчання та ефективність уроку.

РН 7. Демонструвати знання основ фундаментальних наук (відповідно до предметної спеціальності), оперувати базовими категоріями та поняттями предметної області спеціальності.

РН 8. Генерувати обґрунтовані думки в галузі професійних знань як для фахівців, так і для широкого загалу державною та іноземною мовами.

РН 12. Аналізувати власну педагогічну діяльність та її результати, здійснювати об'єктивну самооцінку і самокорекцію своїх професійних якостей.

РН 13. Демонструвати знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовувати необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.

ПРН 1 Демонструвати знання змісту фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін, необхідними для роботи в закладах загальної середньої освіти; пояснювати і характеризувати історичні процеси і події у їх порівнянні та взаємозв'язку.

ПРН 2. Знати і аналізувати сучасні наукові дослідження з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, спеціальних історичних дисциплін та імплементувати знання у навчальну і практичну діяльність.

ПРН 3. Орієнтуватися в історичному часі, застосовуючи періодизацію, характеризувати суспільні явища в розвитку, вільно оперувати термінологією з фахових предметів.

ПРН 4. Демонструвати інтегроване мислення, пояснювати цілісну картину суспільно-історичного розвитку через міжпредметні зв'язки.

ПРН 5. Використовувати красноріччю складову курсу історії для активізації пізнавальної діяльності учнів; організовувати позакласну гурткову роботу, музейну, пам'ятко-охоронну, народознавчу роботу, спрямовану на збереження і використання історико-культурної спадщини України та світу з навчальною, науковою і просвітницькою метою.

ПРН 6. Працювати з джерелами інформації, вміти їх аналізувати, синтезувати, порівнювати та інтегрувати їх у зміст навчання історії, представляти та обговорювати відображені в них факти, явища, події, визначати власну позицію щодо суперечливих питань.

ПРН 7. Знати зміст шкільних курсів історії, проектувати і здійснювати навчальний процес, обирати оптимальні компетентісно орієнтовані методики навчання історії і суспільствознавства за допомогою сучасних інноваційних технологій, вміти оцінювати та відслідковувати динаміку особистісного розвитку учня/учениці.

ПРН 8. Володіти здатністю до розкриття інтелектуального і творчого потенціалу здобувачів середньої освіти засобами змісту предметних галузей та курсів за вибором.

ПРН 9. Цінувати різноманіття та мультикультурність світу; ідентифікувати себе у системах загальнолюдських і національних цінностей, керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва.

ПРН 10. Усвідомлювати призначення професійної діяльності вчителя історії і стійко прагнути до набуття та вдосконалення професійних компетентностей.

5. Організація навчання

Обсяг навчальної дисципліни

Вид заняття	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
лекції	22	10
семінарські заняття / практичні / лабораторні	28	6
самостійна робота	40	74

Ознаки навчальної дисципліни				
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий	
1 семестр	014 Середня освіта (Історія)	1 курс	Н	
Тематика навчальної дисципліни				
Тема	кількість год.			
	лекції	заняття	сам. роб.	
Тема 1. Вступ. Історія розвитку науки про первісну історію людства	2	2	2	
Тема 2. Основи археології.	2	2	2	
Тема 3. Проблеми антропогенезу.	2	4	2	
Тема 4. Расогенез.	2		2	
Тема 5. Праобщина.	2	2	2	
Тема 6. Господарство, матеріальна культура і побут населення епохи ранньопервісної общини.	2	2	2	
Тема 7. Соціально-культурна історія ранньопервісної общини.	2	2	2	
Тема 8. Зародження продуктивного господарства та його роль в розвитку первісного суспільства.	2	2	2	
Тема 9. Соціально – культурна історія пізньопервісної общини.	2	2	2	
Тема 10. Основні проблеми розкладу і занепаду первісного суспільства.	2	2	4	
Тема 11. Соціонормативна та духовна культура часів політогенезу. Первісність та цивілізація.	2	2	4	
Тема 12. Культура епохи політогенезу.		2	4	
Тема 13. Первісна культура.		2	6	
Тема 14. Первісна культура.		2	4	
	ЗАГ:	22	28	40
6. Система оцінювання навчальної дисципліни				
Загальна система оцінювання навчальної дисципліни	<p>Семестровий контроль рівня знань та успішності студентів відбувається у формі екзамену. Підсумкова оцінка (максимум 100 балів) визначається як сума балів за поточний контроль знань (максимум 50 балів) та результатів екзаменаційної роботи (максимум 50 балів).</p> <p>Підсумковий бал за поточний контроль знань складається з суми підсумкового балу за семінарські заняття (максимально 20 балів), балу за контрольну роботу (максимально 20 балів) і балу за індивідуальну роботу (максимально 10 балів) та в сукупності становить максимальну 50 балів.</p> <p>Відповідно до Положення про порядок організації та проведення оцінювання успішності здобувачів вищої освіти Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника https://nmv.pnu.edu.ua/wpcontent/uploads/sites/118/2021/04/isinuvannia_nove2.pdf та Положення про організацію освітнього процесу та розробку</p>			

	<p>основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» https://nmv.pnu.edu.ua/wpcontent/uploads/sites/118/2023/08/polozgenia-pro-osp_7-redaktsia.pdf знання студентів оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки.</p>
<p>Вимоги до письмових робіт</p>	<p>Проводяться у системі дистанційного навчання університету https://d-learn.pnu.edu.ua. Оцінюються за 100-бальною шкалою. Тестування включає від 20 до 30 запитань, час виконання –20-30 хвилин.</p> <p>Завдання на контрольній роботі складаються із трьох питань, кожне з яких оцінюється за 5-бальною шкалою. Оцінка за контрольну роботу визначається як середнє арифметичне з отриманих за відповіді балів.</p> <p>Структура оцінювання відповіді на розгорнуте запитання:</p> <p>5 балів – відповідь детально структурована, студент(ка) повноцінно розкриває відповідний матеріал в рамках конкретного питання; логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання, демонструє знання інформації історичних джерел; висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок робить узагальнення та висновки з питання, демонструє володіння науковою літературою з теми.</p> <p>4 бали – відповідь структурована, студент розкриває суть питання із певними пробілами та розривами; демонструє знання значної кількості фактичного матеріалу, проте допускає окремі помилки; робить фрагментарні узагальнення, усвідомлює роль і значення конкретних подій.</p> <p>3 бали – студент розкриває суть питання із значними пробілами та розривами; демонструє знання найбільш важливих термінів, понять, допускає значні помилки; на задовільному рівні володіє матеріалом; у відповіді практично відсутні узагальнення або вони дуже фрагментарні.</p> <p>2 бали – відповідь не структурована, вступ і висновок відсутні; студент демонструє знання окремих фактів або допускає значні помилки; не володіє ключовими поняттями, узагальнення відсутні.</p> <p>1 бал – відповідь складається із 1–2 речень, містить одиничні конкретні факти або узагальнюючу інформацію.</p>
<p>Семінарські заняття</p>	<p>Оцінювання знань на семінарських заняттях здійснюється за п'ятибальною шкалою. Передбачається обговорення проблемних питань на задану тематику, участь в дискусії, виступи (презентації) за темами семінарських занять. На семінарському занятті діє такий принцип оцінювання:</p> <p>5 балів (відмінно) – здобувач освіти міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень</p>

	<p>засвоєння практичних навичок;</p> <p>4 бали (добре) – здобувач освіти добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного матеріалу;</p> <p>3 бали (задовільно) – здобувач освіти в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;</p> <p>2 бали (незадовільно) – здобувач освіти не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.</p> <p>Активна участь студента на занятті може оцінюватися у 0,25 або 0,5 б., які додаються до підсумкової оцінки наприкінці семестру. Максимальна кількість балів, яка може бути додана в такий спосіб – 5 б</p>
<p>Самостійна робота та індивідуальне завдання</p>	<p>Самостійна робота студента є основним видом засвоєння навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Метою самостійної роботи є вдосконалення навичок і вміння працювати з науковою літературою та джерелами.</p> <p>Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем здійснюється у вигляді тестового контролю та підготовки індивідуального проекту.</p> <p>Тематика рефератів та мультимедійних проектів.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Джерелознавство праісторії. 2. Сучасний стан розвитку науки про первісне суспільство. 3. Охорона археологічної спадщини в Україні: правові засади і сучасні реалії. 4. Класифікація археологічних джерел (пам'яток). 5. Методи археологічного датування. 6. Методи лабораторного дослідження археологічних джерел. 7. Абсолютна і відносна хронологія історії первісного суспільства. Сучасні методи датування. 8. Спеціальні періодизації в історії первісного суспільства: археологічна, геологічна, палеоантропологічна. 9. Періодизація первісної історії у вітчизняній історіографії, проблема критерію періодизації. Зарубіжні періодизації первісної історії. 10. Реконструкція обличчя за черепом. Метод М.М. Герасимова. 11. Креаціоністські концепції походження людини. 12. Сучасні концепції походження людства.

	<ol style="list-style-type: none"> 13. Людина вмiла: біологічні ознаки, знаряддя праці. 14. Архантропи. 15. Палеоантропи. 16. Наука про місце і час видiлення людини сучасного антропологічного типу 17. Виникнення мислення і мови. 18. Гiпотези про форму сім'ї у праобщині. 19. Господарсько-культурні типи періоду ранньопервісної общини. 20. Соціально-економічні відносини періоду ранньопервісної общини. 21. Суспільна організація ранньопервісної общини. 22. Шлюб і сім'я періоду ранньопервісної общини. 23. Сімейно-шлюбні відносини у ранніх землеробів і скотарів. 24. Соціально-економічні відносини у період пізньопервісної общини. 25. Структура пізньопервісної общини. 26. Організація влади і управління доби пізньопервісної общини. 27. Великі суспільні поділи праці. Поділ розумової і фізичної праці. 28. Історичне значення виникнення ремесел. 29. Обмін і його місце у становленні політичної влади. 30. Походження людини: історія відкриттів і еволюція ідей. 31. Походження людини в міфах народів світу. 32. Проблема грані між твариною і людиною в сучасній науці. 33. Витоки соціогенезу: суспільні відносини у людей, що формуються (від австралопітека до неандертальця). 34. Світ неандертальця: природа, людина, культура. 35. Походження і найдавніші форми релігії. 36. Тотемізм: основні концепції походження. 37. Міф і реальність у свідомості первісної людини. 38. Міф у первісній культурі. 39. Війна і мир у первісних суспільствах. 40. Соціалізація в первісному суспільстві (як стають дорослими в первісних культурах). 41. Походження образотворчого мистецтва. 42. Магія в мистецтві. 43. Образ і символ у первісному мистецтві (палеолітична епоха). 44. Палеолітичне мистецтво України: аналіз джерел та концепцій. 45. Палеолітичне мистецтво Франції: аналіз джерел та концепцій. 46. Неолітичне мистецтво. 47. Розквіт позитивних знань і науки у період політогенезу.
<p>Умови допуску до підсумкового контролю</p>	<p>Форма і терміни підсумкового контролю визначаються навчальним планом. Студент(-ка) допускається до підсумкового контролю за умови відпрацювання усіх «заборгованостей» та набору 25 і більше балів.</p>
<p>Підсумковий контроль</p>	<p>Форма підсумкового контролю – екзамен. Форма здачі екзамену – письмова. Екзаменаційна робота оцінюється від 1 до 50 балів. Екзаменаційний білет включає 4 завдання: 3 теоретичних питання (по 10 балів за кожне) та 1 тестове (20 тестів по 1 балу за кожну правильну відповідь).</p>

Розподіл балів, які отримують студенти за курс

Вид контролю	Поточн. контроль	контр. роб.	Контроль самост. роботи	Викон. індивід. завдань	Сума балів за семестр	Екзамен	Підсумкова оцінка у 100-бальній шкалі
Макс. кількість балів, яку може набрати студент	15	15	10	10	50	50	100

7. Політика навчальної дисципліни

Академічна доброчесність:

Навчальний процес побудований на основі дотримання принципів академічної доброчесності, прозорості та законності роботи. Як викладач, так і студент (-ка), повинні дотримуватися Положення про запобігання академічному плагіату <http://surl.li/dztjcs>, Положення про запобігання академічного плагіату та іншим.

Відвідування занять

Відвідування занять обов'язкове. У випадку пропуску відпрацьовується тема пропущеного заняття у визначені час та спосіб (усна співбесіда, тестування). Для відпрацювання пропущених аудиторних занять, негативних оцінок та подачі індивідуальних робіт визначений час – середа, 15.00 год. – 17.00 год.

Під час занять дозволяється користування мобільним телефоном виключно для навчальних цілей.

Неформальна освіта:

Можливість зарахування результатів неформальної освіти регламентується «Положенням про визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти, в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» (введено в дію наказом ректора № 672 від 24.11.2022 р.) <https://nmv.pnu.edu.ua/wpcontent/uploads/sites/118/2022/11/neformalna-osvita.pdf>

8. Рекомендована література

Базова

- Археологія України: курс лекцій: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Л. Л. Залізник [та ін.] ; ред. Л. Л. Залізник. - К.: Либідь, 2005. - 504 с.: рис.
- Бунятян К. П. Давнє населення України: навчальний посібник. Київ: Либідь, 1999. 228 с.
- Винокур І., Телегін Д. Археологія України: навч. посібник. Тернопіль, 2008. 498 с.
- Давня історія України: У 2 кн. К., 1995.
- Залізник Л. Первісна історія України: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. освіти / Л. Л. Залізник ; Інститут українознавства Київського ун-ту ім. Тараса Шевченка. К.: Вища школа, 1999. - 264 с.: іл.
- Історія в термінах і поняттях: довідник: Навч. посіб. / За загал, ред. Орлової Т. В. — Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2014. — 732 с. Режим доступу: http://www.archaeology.univ.kiev.ua/home/images/pdf_doc/shidlovsk_history_2014.pdf
- Історія первісного суспільства : підручник / В. В. Скирда, Б. А. Шрамко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 172 с. Режим доступу: <https://karazinbook.com/knyga/istoriya-pervisnogo-suspilstva>

8. Давня історія України: У 2 кн. К., 1995.
9. Поправко А. Антропологія: Навчальний посібник. Мелітополь, 2016. 285 с.
<http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1950/1.pdf>
10. Сегеда С.П. Антропологія: Навч. посібник. Київ: Либідь. 2001. 336 с.
11. Сегеда С. Антропологія: підручник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. / С.П.Сегеда. Київ: Либідь, 2009. – 424 с.
12. Сегеда С. У пошуках предків. Антропологія та етнічна історія України. / С.П.Сегеда. Київ: Наш час, 2012. 430 с.
13. Ситник О.С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства : посіб. для студ. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. Режим доступу:
<http://metodportal.com/node/13057>
14. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. Київ: Либідь, 1999.

Допоміжна

15. Відейко М. Ю. Україна: від Трипілля до Антів. Київ : КВІЦ, 2008. 280 с.
16. Відейко М. Ю. Трипільські протоміста. Історія досліджень. НАН України, Інститут археології. Київ, 2002. 144 с.
17. Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація. 2 вид. Київ : Академперіодика, 2003. 184 с.
18. Відейко М. Ю. Шляхами трипільського світу. Київ : Наш час, 2007. 296 с.
19. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Книга IV : Мельпомена / переклад А.Білецького. Київ : Наукова думка, 1993. С. 180-228.
20. Геродот. Скіфія. Найдавніший опис України з V століття перед Христом. Київ : Довіра, 1992. 72 с.
21. Гладких М.І. Історична інтерпретація пізнього палеоліту /за матеріалами території України / Наукове видання – препринт. Київ: НМК ВО. 1991. 45 с.
<https://zenodo.org/records/10252211>
22. Давня історія України: в 3-х томах. Голова ред. кол. П.П. Толочко. Київ : Наукова думка. Том 1: Первісне суспільство / Відповід. ред. В.Н. Станко. 1997. 560 с.
23. Давня історія України: в 3-х томах / Голова ред. кол. П.П. Толочко. Київ :Наукова думка. Том 2: Скіфо-антична доба / відп. ред. С.Д. Крижицький. 1998. 496 с.
24. Давня історія України: в 3-х томах [Текст] / голова ред. кол. П.П. Толочко. Том 3 : Слов'яно - руська доба / Ю. С. Асєєв [та ін.]; ред. П. П. Толочко. Київ, 2000. 695 с.
25. Даймонд Д. Зброя, мікроби і харч: Витоки нерівностей між народами. К.: НікаЦентр, 2009. 488 с.
26. Демиденко Ю.Е. До питання про час винаходу луку та стріл // Археологія. – 1987. – Вип.60. – С.1-6.
27. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя. Тотемна система в. Австралії. Київ: Юніверс, 2002. 424 с.
28. Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека. Прага: Артрия. 1982. 559 с.
29. Залізняк Л. Від склавинів до української нації. Київ: 2004. 256 с.
30. Залізняк Л. Л. Найдавніше минуле України. К.: Наук. Думка, 1997. 82 с.
31. Залізняк Л. Нариси стародавньої історії України. Київ: Абрис, 1994. 255 с.
32. Історія цивілізації. Україна. Том 1: Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. – IX ст.) / Упоряд. М. Ю. Відейко. Харків: Фоліо, 2019. 586 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Abashyna_NS/Istoriia_tsyvilizatsii_Ukraina_Tom_1_Vid_kimmer_iitsiv_do_Rusi_X_st_do_n_e_IX_st.pdf?

33. Енциклопедія трипільської цивілізації: в 2 т. Т.1 / Бурдо Н. Б., Відейко М. Ю., Дергачов В. О. та ін. К., 2004. 703 с.; Т. 2 / Балабіна В. І., Белановська Т. Д., Бобровський Т. А. та ін. 2004. 654 с.
34. Павленко Ю. В. Раннеклассовые общества: Генезис и пути развития / АН УССР, Ин-т археологии. — К.: Наукова думка, 1989. — 288 с.
35. Смирнов С.В. Походження людства: питання професіоналізму дослідження проблеми в археології палеоліту // Археологія. - №3. С. - 52-65.
36. Степанчук В. М. Льодовики, мамонти та первісні люди: Україна мільйон років тому. К.: Наш час, 2007. 192 с.
37. Україна крізь віки : в 15 т. / ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т археол. України, Ін-т історії України. Київ : Альтернативи, 1998 – 2000. Т.1. На світанку історії / К.Бунятян, В.Мурзін, О.Симоненко. Київ, 1998. 336 с.
38. Україна крізь віки : в 15 т. / ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т археол. України, Ін-т історії України. Київ : Альтернативи, 1998 – 2000. Т.2.: Античні держави Північного Причорномор'я / Крижицький С., Зубар В., Русяєва А. Київ, 1998. 352 с.
39. Україна крізь віки : в 15 т. / ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т археол. України, Ін-т історії України. Київ : Альтернативи, 1998 – 2000. Т.3: Давні слов'яни / Баран В.Д. Київ : Альтернативи, 1998. 333 с.
40. Харарі Ю. Людина розумна: Історія людства від минулого до майбутнього. 2-е вид. — Харків : КСД, 2018. — 544 с. http://chtyvo.org.ua/authors/Harari_Yuval_Noi.
41. Циммер К. Еволюція: Триумф ідеї. Харків: КСД, 2020. 400 с.
42. Чмихов, М. О. Давня культура: Навчальний посібник / М. О. Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с.
43. Чмихов М., Кравченко Н., Черняков І. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Навч. посібник. Київ: Либідь, 1992. 375 с.
44. Шидловський П. Мисливці на мамонтів басейну Дніпра : навч. посіб. К.: ВПЦ Київський університет, 2020. 144 с. <https://zenodo.org/records/5515482>

Інформаційні ресурси

<http://www.nbuv.gov.ua> – сайт Бібліотеки ім.В.Вернадського

<https://iananu.org.ua/pro-institut> Інститут археології НАН України

<https://diasporiana.org.ua/> електронна бібліотека діаспорних видань

<http://uhj.history.org.ua/uk/home> сайт видання «Український історичний журнал»

Викладач: *Ігор Кочкін,*

старший викладач кафедри етнології і археології